

GELUK IS OOK NIET ALLES; NAAR EEN GEDIFFERENTIEERDE SEKSUOLOGIE^o

H.B.M. van de Wiel*

Afgaande op de berichtgeving in de media, zou seksuele problematiek in Nederland welhaast tot het verleden moeten behoren en tot op zekere hoogte is dat inderdaad het geval. Dankzij onze welvaart, gezondheidszorg, openheid en tolerantie, onderscheidt Nederland zich internationaal in positieve zin met uitstekende anticonceptie en beschikbaarheid van beschermende middelen tegen SOA's, zeer lage incidentiecijfers van ongewenste zwangerschappen en abortus. We beschikken over uiterst geavanceerde voortplantingsgeneeskunde en ook de seksuologische hulpverlening in meer directe zin, staat op een hoog pijl. Kortom, seks is een feest en mocht iets of iemand de pret bederven dan is het slechts een kwestie van het juiste middelje op het juiste moment, al of niet gecombineerd met een goed gesprek, en niets hoeft een onbekommerd genieten meer in de weg te staan. Helaas, is dit maar een deel van het verhaal; de werkelijkheid is ook anders. Het aantal mensen dat hulp zoekt voor seksuele problemen neemt eerder toe dan af. Hoewel bij vrouwen een scala van seksuele klachten mogelijk is, vormen twee aan elkaar gerelateerde klachten samen een absolute meerderheid: geen zin en dispareunie (van Zessen, 1991). Alle technologische en informatieve vooruitgang ten spijt, lijkt bij een groeiend aantal mensen sprake te zijn van een discrepantie tussen hun seksuele mogelijkheden en een zinvol en bevredigend gebruik daarvan. Net als dat op het gebied van werk het geval is, lijkt de seksualiteit niet te ontkomen aan een zekere mate van 'burn-out'. Wat aanvankelijk spannend en boeiend was, wordt door vrouwen na enige tijd als bindend en belastend ervaren. Aan de hand van een casus zullen we trachten enig inzicht te bieden in de achtergronden van dit boeiende, of wellicht ook bindende fenomeen.

Casus 1

Er was eens... een jong stel, laten we hen voor het gemak Erik en Ariël noemen. Erik is een dynamische jongen met een vlotte babbel en als motto 'moet kunnen'. Ariël is meer het serieuze type en maakt een wat trieste en vooral kwetsbare indruk. Er blijkt sprake te zijn van een klassiek probleem; Erik wil meer en andere dingen in bed dan Ariël en als dat niet gebeurt, zoekt hij dagenlang mokkend zijn heil op het Internet. Zijn idee is dat als je echt van elkaar houdt, je toch zeker alles met plezier samen doet, juist op seksueel gebied. Moet kunnen! Het ligt dus allemaal aan haar. Aanvankelijk deelt Ariël zijn mening; het ligt inderdaad aan haar want zin in vrijen hoor je toch te hebben. Maar ja, ze heeft geen zin. Wat later in het gesprek verandert de teneur van haar betoog. Ze heeft het gevoel overal alleen voor te staan en Erik voor alles achterna te moeten lopen. Het enige wat 'm inte-

resseert is die stomme computer. Logisch dat ze aan vrijen niet eens hoeft te denken. Het ligt dus eigenlijk allemaal aan hem. Bovendien, als hij echt van haar zou houden, zou hij in bed al dat gedoe niet van haar verlangen. En zo strijden ze moeizaam samen door het leven; hij haar buiten het bed negerend, zij hem daarbinnen, terwijl Pat Benetar op de achtergrond 'Love is a battlefield' zingt. Bij de vraag of het altijd zo geweest is, breekt voor het eerst even een waterig zonnetje door. Nee, toen ze elkaar net kenden, leek het leven wel een sprookje. Ze hadden elkaar blindelings aangevuld. Hij met z'n vlotte babbel en zij rustig en afwachtend, altijd eerst even de Gelaarsde Kat uit de boom kijkend. Als ze elkaar aankijken, hangt één vraag onuitgesproken levensgroot in de kamer: "Hoe heeft het zo ver kunnen komen?"

Wat leert ons deze casus? Een paar dingen: op de eerste plaats dat het in belangrijke relaties maar

^o Dit artikel is een bewerking van de oratie, zoals die werd uitgesproken op 19-1-1999 aan de Rijks Universiteit Groningen door Prof.dr. H.B.M. van de Wiel, bijzonder hoogleraar in de seksuologie.

* Prof.dr. H.B.M. van de Wiel, klinisch psycholoog/psychotherapeut, seksuoloog NVVS, Dienst Medische Psychologie Academisch Ziekenhuis Groningen.

een kleine stap is van passie naar passief en nauwelijks meer dan een accentverschil van wérvérend naar vervérend. Dat hoeft op zich geen probleem te zijn: uithuilen en gewoon ergens anders opnieuw beginnen, is zeker een optie, met name voor de post-moderne mens die zich zappend en shoppend door het leven begeeft. Op de tweede plaats dat die optie niet altijd wenselijk wordt geacht, bijvoorbeeld omdat er kinderen zijn of omdat men andere aspecten in de relatie tezeer de moeite waard vindt om vanwege seksuele burn-out een punt achter de relatie te zetten. In dat geval is een beroep op de seksuoloog niet ongebruikelijk en rijst de vraag wat de seksuologie deze mensen, die eigenlijk heel graag samen verder willen, te bieden heeft. Om deze vraag te beantwoorden dienen we ons te begeven op het terrein van de seksuele motivatie en relatiedynamiek en meer in het bijzonder op het gebied van de seksuele burn-out.

Seksuele motieven

Hoewel onderzoek leert dat de motieven voor mensen om seksuele contacten aan te gaan oneindig zijn, kunnen we wel enkele grootste gemene delers benoemen. Verhulst & Heiman (1988) noemen drie categorieën van uitwisseling:

1. Uitwisseling van **sensorische informatie** en daarbij gaat het om lichamelijke sensaties. Deels algemeen, maar vooral ook de specifiek seksuele gevoelens van opwinding en orgasme.
2. De uitwisseling van **affectieve ervaringen**, de emotionele beleving. Deels algemeen in termen van plezier en ontspanning, maar vooral ook meer specifiek gerelateerd aan paarvorming, zoals hechting, ontdekking, afbakening van territorium en rangorde.
3. De **symbolische interactie**, waarmee we aan geven wat we voor elkaar betekenen. U kunt daarbij denken aan algemene begrippen als waardering, acceptatie en respect of wat meer specifiek: liefde, uniciteit en aantrekkelijkheid.

Voor alle duidelijkheid, waardering, respect, liefde etc. zijn niet de dingen waar mensen seksueel opgewonden van raken, dat zijn weer hele andere zaken. Symbolische interactie staat in het teken van voorwaarden en doelen om tot seksueel contact te komen. Hoewel lichamelijke sensaties bepaald niet onbelangrijk zijn, ook voor mensen, verschuift het accent in termen van belang, richting symbolische interactie, naarmate we hoger op de evolutionaire

ladder komen (Buss, 1998). Over het algemeen geldt dat als we ons niet gewaardeerd en gerespecteerd voelen, de sensaties ons ook gestolen kunnen worden. Concreet betekent dit een fysiek identieke stimulatie, bijvoorbeeld het hebben van geslachtsgemeenschap, zowel uiterst prettig als uiterst pijnlijk kan zijn, afhankelijk van de emotionele context waarin deze plaatsvindt.

Symbolische interactie

Met betrekking tot seksualiteit als symbolische interactie, zijn er behalve de genoemde algemene begrippen, twee specifieke zaken die mensen zoeken in seksualiteit. Vennix (1991) heeft daar uitvoerig onderzoek naar gedaan en hij onderscheidt de volgende twee hoofdmotieven voor seksueel contact: *intimiteit en passie*. Als we uitgaan van de aanwezigheid of afwezigheid van deze twee basis-ingrediënten, kunnen we seksuele contacten ordenen in een viertal prototypen. Alle prototypen hebben zo hun voors en tegens. Aan seks zonder passie en intimiteit valt weliswaar weinig te beleven, maar ook dat kan prettig zijn, bijv. als sprake is van een bepaalde 'overgevoeligheid' op dit gebied t.g.v. eerdere traumatische ervaringen. Ook louter 'knusheid' en alleen 'spanningsreductie' hebben hun charme, maar houden over het algemeen het seksuele vuurtje niet echt lang brandend. Alleen als beide ingrediënten aanwezig zijn, en sprake is van wat de Vlaamse seksuoloog Patrick Gijzelen een 'zinvolle ontmoeting' heeft genoemd, zal de vraag om meer optreden. Hoewel dit eenvoudig klinkt, impliceert dit dat de kans dat seksuele contacten in de loop der tijd steeds meer een 'pijnlijk' karakter krijgen aanzienlijk is. Dit blijkt dan ook uit het nog immers toenevende beroep op de hulpverlening en de blijkbaar niet te stillen leeshonger op dit gebied. Sinds jaar en dag domineren titels als 'Mannen komen van Mars, vrouwen van Venus', 'Intieme Vreemden' en 'Vrijen met een man, kan dat dan?' als oude wijn in steeds nieuwe zakken de top tien in het non-fictiegenre. Ook een blik in een willekeurig tijdschrift maakt duidelijk dat de behoefte aan informatie, richtlijnen, sociale vergelijking m.b.v. enquêtes en tips op het gebied van relaties en seksualiteit gigantisch is. De wrijving tussen partners of tussen wens en werkelijkheid op seksueel-relationeel gebied heeft inmiddels zo'n omvang bereikt, dat we onderhand kunnen spreken van een geheel nieuw genre: SCIENCE FRICTION. Gezien deze niet te stillen honger naar houvast op het gebied van seksuele relaties, zit er blijkbaar toch iets problematisch

aan die ogenschijnlijk zo simpele ingrediënten als intimiteit en passie.

Wat is intimiteit?

Intimiteit betekent letterlijk het meest 'binnenste' en dat binnenste kan op verschillende manieren naar buiten treden. Intimiteit heeft betekenis in termen van nabijheid en samenzijn, hand- en oogcontact, emotionele uitwisseling. Daarnaast komt intimiteit voort uit het idee deel uit te maken van een groter geheel, nauw verbonden te zijn met anderen. Deze beide aspecten van intimiteit leiden samen vooral tot gevoelens van eenheid en geborgenheid. Kortom tot veiligheid. Met intimiteit geven we anderen echter ook zicht op wie we werkelijk zijn; we geven ons bloot en dat is sociaal gezien riskant. Gezichts-verlies is één van de ergste dingen die een mens kan overkomen; we willen graag voor aardig en vol worden aangezien en als ons binnenste buiten komt, dan zou dat wel eens tegen kunnen vallen. Daarnaast heeft intimiteit ook te maken met het overschrijden van grenzen. Intimiteit ontstaat wanneer mensen samen iets uitzonderlijks of ongewoons meemaken, bijvoorbeeld seksueel contact hebben, een hachelijk avontuur beleven, het delen van een toiletruimte of zoals in de arts-patientrelatie nogal eens het geval is, het samenzijn in een slecht-nieuwsgesprek. In tegenstelling tot de eerste twee genoemde vormen van intimiteit, gaan onthulling en grensoverschrijding altijd gepaard met een aanzienlijke mate van spanning en dus angst; als het mis gaat, kunnen we immers behoorlijk gekwetst raken en het is de ander die dat kan bepalen. Het begrip intimiteit heeft dus per definitie een spanningsveld in zich; de veiligheid is maar betrekkelijk, want gaat onvermijdelijk gepaard met risico. Hoe zit het nu met passie?

Wat verstaan we onder passie?

Ook aan passie kunnen we verschillende aspecten onderscheiden. We spreken van passie als iets ons in vuur en vlam weet te zetten; er is nog maar één ding belangrijk, waarnaar we dan ook heftig verlangen. We lopen daarbij over van enthousiasme, energie en levenslust, en dit alles gaat gepaard met een uiterst comfortabel, veilig gevoel van almacht: we kunnen de hele wereld aan. Als men over passie spreekt, wordt dit echter ook vaak omschreven in termen van een speciale band tussen mensen met een zeer intense emotionele lading. Kenmer-

kend voor die band is dat de ander altijd de mogelijkheid heeft om die band eenzijdig op te heffen en daarmee de pret aanzienlijk te bederven. Passie wordt bovendien, zeker als het om seksualiteit gaat, ook omschreven in termen van overgave, je laten gaan, je helemaal geven. Ook dan is er sprake van een grote mate van afhankelijkheid. Als de ander 'verkeerd' reageert, is de krenking groot. Kortom, door je met ziel en zaligheid aan de ander te verbinden, lever je je ook uit aan die ander en ontstaat het tegenovergestelde van comfortabele almacht, namelijk: afhankelijkheid en onmacht. En dat gaat helaas onvermijdelijk gepaard met gevoelens van spanning en angst. Ook passie kent dus een interne tegenstelling; tegenover de veiligheid van 'bevlogenheid en levenslust' staat het risico van de 'speciale band en de overgave', waarbij opnieuw ons lot in de handen van de ander ligt. De uitspraak "Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg", mag getuigen van een diep-Hollandse levenswijsheid, in bed is het dodelijk!

Op zoek naar evenwicht

Wat leert ons deze 'factor-analyse' in termen van veilig en onveilig? Vooral dat er sprake is van een delicaat evenwicht tussen vernieuwing en vertrouwdheid, tussen risico en veiligheid. Om ervoor te zorgen dat het boeiend blijft, moeten we af en toe iets vernieuwends in de relatie inbrengen, een nieuw facet van onszelf laten zien en dus het risico durven lopen op afwijzing en gezichtsverlies. Een zekere mate van risico op korte termijn is dus een voorwaarde voor veiligheid op lange termijn. Echter, als we teveel risico nemen, dingen van onszelf laten zien die de ander niet welgevallig zijn, dan is afkeuring en sociale afgang ons deel en ontstaat onmiddellijk een hoge mate van onveiligheid. En dat is niet zonder gevolgen want andersom geldt tegelijkertijd dat een zekere mate van veiligheid noodzakelijk is om risico te durven nemen. Veiligheid in de vorm van voorspelbaarheid en vertrouwdheid zijn immers voorwaarden voor het nemen van risico. Echter, een teveel aan veiligheid en met name voorspelbaarheid doet op den duur alle spanning verdwijnen. De kunst is dus de juiste balans te vinden tussen teveel en te weinig risico, te veel en te weinig veiligheid. Kortom, seksueel contact is niet zozeer een vorm van fysieke acrobatie, maar is eerst en vooral een mentaal evenwichtsnummer. Balanceren tussen het veilige, maar ook wat saaie routinewerk enerzijds of een buitengewoon spannende, maar tevens ook riskante vorm

van vernieuwing anderzijds.

Hang naar veiligheid

Naarmate een relatie belangrijker wordt, hebben we meer te verliezen en derhalve de neiging om meer voor veiligheid en minder voor risico te gaan kiezen. De routine gaat de vernieuwing overheersen en uiteindelijk blijft van een opwindend avontuur niet veel meer over dan een beeld in beider herinnering. Het alles verterende vuur dooft tot een miniem waakvlammetje, dat weliswaar nog steeds het vermogen bevat om iets groots te doen ontbranden, maar uit zichzelf niet veel meer voorstelt dan wat warmte in bed. Hoezo op zoek naar intimiteit en passie? Als we dat echt waren zouden we wel andere dingen doen in bed dan vrijen in het donker. Elkaar recht in de ogen kijken als we een orgasme beleven bijvoorbeeld. Een hogere mate van intimiteit en passie is nauwelijks denkbaar. Maar weinig mensen kunnen dit of, ook al zouden ze het kunnen, vinden het prettig om een zo hoge mate van emotionele intensiteit te ervaren. We sluiten de luiken en dempen de intensiteit van onze eigen emoties. Groots en meeslepend willen we leven, maar dan wel in het diepst van onze gedachten. Ieder voor zich en het journaal voor ons allen.

Achterliggende mechanismen

Dit stelt ons voor twee vervolgvragen:

- Wat maakt dat mensen die dubbelheid van intimiteit en passie, wel of niet aankunnen? Zijn er factoren en/of mechanismen bekend die dat bepalen? En in het verlengde daarvan:
- Is er nog redding mogelijk voor hen die dat niet kunnen? En zo ja, waaruit bestaat dan de redding/hulpverlening?

Het zal u duidelijk zijn dat het antwoord op de eerste vraag tevens de sleutel tot de tweede bevat en beide vragen worden daarom gelijktijdig beantwoord. Met betrekking tot de vraag, wat bepaalt of passie en intimiteit kunnen worden toegelaten, stelt Snarch (1991; 1997) dat dit afhangt van een aantal voorwaarden, waarvan de volgende drie de belangrijkste zijn:

- **Angst-tolerantie;** aangezien intimiteit en passie onvermijdelijk gepaard gaan met risico's in termen van afhankelijkheid, onmacht en gezichtsverlies, zal men, om deze ingrediënten toch toe te kunnen laten, een aanzienlijk hoeveelheid angst en spanning moeten kunnen verdragen. In de hulpverlening wordt dit spanningsveld

tussen veiligheid op korte en lange termijn expliciet benoemd, waardoor het mogelijk wordt bewuste keuzes te maken. De vraag is wat men wil en of men vervolgens bereid en in staat is de logische gevolgen daarvan te dragen. Zo ja, dan kan daaraan gewerkt worden. Zo nee, dan weet men precies waarom het is, zoals het is en dat het wellicht verstandig is om het zo te laten.

- **Flexibiliteit;** dit is met name van belang bij het omgaan met eigen en anderman's grenzen. Enerzijds dient men deze te respecteren om voldoende veiligheid en stabiliteit in de relatie te brengen; anderzijds dient men ook grenzen te kunnen overschrijden om groei en vernieuwing mogelijk te maken. Seksuologie is dus een wetenschap die werkt aan het kennen van de grenzen. Met betrekking tot hulpverlening betekent dit dat regelmatig de vraag gesteld wordt: "Hoe erg is het dat u ... en wat is daar nou eigenlijk zo erg aan?" Voorbeelden hiervan zijn:
 - om niet vrijen terwijl je er wel zin in hebt?
 - om wel te vrijen zonder zin?

Waar het steeds om gaat is het opsporen van onbewust gehanteerde vastgeroeste uitgangspunten die flexibiliteit in de weg staan. Door gaans blijkt dan dat mensen overdreven romantische uitgangspunten hanteren, zoals de gedachte dat seks spontaan en probleemloos moeten kunnen verlopen, dat je elkaar als partners zonder woorden perfect wederzijds aanvoelt, dat als je van elkaar houdt precies dezelfde wensen op seksueel gebied hebt, etc. Als in oorlog en liefde alles is toegestaan, dan moet een beetje geven en nemen zonder 'gelijk hebben', zonder 'evenredigheid' en 'perfect match' toch ook kunnen! Kees van Kooten heeft in dit verband de analogie met twee koeien in de wei gemaakt. Ze schuren probleemloos met de koppen tegen elkaar, terwijl er maar één jeuk heeft!

- **Communicatie;** wil men mentale evenwichtskunsten kunnen uithalen, dan dient men te beschikken over een goed functionerend correctie-mechanisme om in te kunnen grijpen als het misgaat, als er iets te veel dan wel iets te weinig te beleven valt. Samen balanceren vraagt om wederzijdse afstemming en het mechanisme bij uitstek voor interpersoonlijke afstemming is communicatie. In de seksuologische praktijk blijkt doorlopend dat mensen die om hulp vragen maar zelden in staat zijn om adequaat over hun seksuele wensen, verlangens, maar ook over beperkingen en grenzen te praten. Net zoals in de casus van Erik en Ariel het geval was,

is vaak sprake van tegenstrijdige of paradoxale berichtgeving:

- * Erik had als motto 'moet kunnen', niet beseffend dat 'moeten' en 'kunnen' elkaar uitsluiten;
- * Ariel vond dat Erik voor haar definitie van liefde en seksualiteit moest kiezen; ook 'moeten' en 'kiezen' sluiten elkaar uit.

Pas als mensen hun wensen en verlangens, maar ook hun grenzen helder en zonder kans op misverstanden bespreekbaar weten te maken, ontstaat de mogelijkheid van afstemming en correctie, wordt balanceren mogelijk. Ook ingrijpen in de onderlinge communicatie is een optie voor de hulpverlener.

Het zal u niet verbazen dat de drie genoemde aspecten nauw samenhangen; wie geen hoogtevrees heeft, kan vrijwel moeiteloos balanceren, zonodig soepel bijsturen en makkelijk zeggen wat hij of zij nodig heeft om in evenwicht te blijven. Angsthazen daarentegen reageren verkrampd, maken vaak veel te grove bewegingen en verliezen daardoor juist snel hun evenwicht. Ze beseffen niet of nauwelijks wat er gebeurt en kunnen dus ook niet aangeven wat de ander moet doen om de balans in stand te houden of te herstellen. Waar het steeds om gaat, is om het achterliggende mechanisme van spanningsregulatie postief te beïnvloeden. Dit vermogen om op een adequate manier de spanning in een belangrijke relatie te reguleren, vatten we samen onder met de term: differentiatie.

Differentiatie

Onder differentiatie verstaan we het vermogen om twee fundamentele, deels tegenstrijdige krachten te verenigen:

- *het vermogen een zeer intense emotionele band met de ander aan te gaan, en*
- *het vermogen daarbij jezelf te blijven.*

Dit klinkt simpel, maar zoals we in de besproken casuïstiek al zagen, de praktijk is anders. We zijn in relaties altijd onderling afhankelijk, de ander danst immers op het hetzelfde koord en als hij of zij wankelt, wankelen we onvermijdelijk mee. Ongeacht of het nu gaat om een partnerrelatie of om samenwerking in een maatschap of vakgroep, het vermogen om een 'paars' evenwicht te vinden tussen enerzijds jezelf zijn en anderzijds intense relaties met anderen te onderhouden, vergt behalve persoonlijke capaciteiten ook een aanzienlijke hoeveelheid tijd en energie. Dit laatste wordt vaak 'vergeten' en het eerste betreft een groei- of ontwikke-

lingsproces dat zich aanzienlijk verder uitstrekt dan volwassen worden in de traditionele zin. Differentiatie begint in de baarmoeder als het kind zich langzaam maar zeker gaat onderscheiden van de moeder en duurt voort tot aan de dood. Tegenpool van differentiatie is fusie; het op een kluitje zitten, waarbij de kuddegeest regeert. Men denkt, voelt en doet allemaal hetzelfde. Als de één bang is, is de ander dat ook. Het zal u duidelijk zijn dat het in een dergelijke atmosfeer moeilijk is om met een gewaagd voorstel tot vernieuwing te komen. Zodra de één voelt dat bij de ander de spanning oploopt, zal dat bij hem of haarzelf ook het geval zijn en wordt alles weer teruggedraaid naar het oude. Bij fusie heerst de tyrannie der saamhorigheid. "Doe normaal" is het motto, terwijl, zoals Freek de Jonge terecht opmerkte, "Doe eens iets bijzonders" toch eigenlijk veel stimulerender zou zijn.

Interventies

De hierboven genoemde samenhang maakt interventie enerzijds lastig; alles hangt immers met alles samen en in eerste instantie is sprake van een haast onontwarbare kluwen. Anderzijds maakt deze samenhang hulpverlening ook weer makkelijk. Het maakt namelijk op zich niet zoveel uit op welk aspect je ingrijpt. Als communicatie je deskundigheid is, gebruik je communicatie als instrument om daarmee ook de angst en de flexibiliteit te veranderen en visa versa. Binnen de seksuologie vinden we dan ook diverse 'scholen' of benaderingen die bij dezelfde soort problemen ongeveer even effectief blijken te zijn (Wiederman, 1998). Dit wekt op buitenstaanders soms de indruk dat het blijkbaar niet uitmaakt wat je doet, maar dat is zeker niet het geval. Ook nu geldt geen therapie zonder diagnostiek, alleen kan men op verschillende gebieden en nivo's van interactie verschillende diagnoses stellen. Gezien de complexiteit van deze materie is het raadzaam om na het in kaart brengen van de problematiek, de daadwerkelijke behandeling te laten plaatsvinden in een specifiek seksuologische setting, zoals bijvoorbeeld een polikliniek Seksuologie. Deze poliklinieken kenmerken zich door een meersporenbeleid, waarbij aandacht aan alle drie de aspecten van het seksueel functioneren wordt geschonken: lichamelijke, psychologische en sociale aspecten. Op grond van het totaalbeeld wordt vervolgens in teamverband bepaald op welk integratienivo, somatisch, psychologisch, relatie-neel/sociaal, het best kan worden behandeld.

Literatuur

Buss, D.M. (1998). Sexual strategies theory: Historical origins and current status. *The Journal of Sex Research*, 35: 19-31.
Verhulst J. & J.R. Heiman (1988). A systems perspective on sexual desire. In S. Leiblum & R. Rosen (red.), *Sexual desire disorders*. Guilford, New York.
Longmore, M.A. (1998). Symbolic interactionism and the study of sexuality. *The Journal of Sex Research*, 35: 44-57.
Snarch, D.M. (1991). *Constructing the sexual crucible*. Norton & Co., New York.

Snarch, D.M. (1997). *Passionate marriage: Sex, love and intimacy in emotionally committed relationships*. Norton & Co., New York.
Vennix, P. (1989). *Seks en sekse*. Academisch Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen. Eburon, Delft.
Wiederman, M.W. (1998). The state of theory in sex therapy. *The Journal of Sex Research*, 35: 88-99.
Zessen, G. van & Th. Sandfort (1991). *Seksualiteit in Nederland*. Swets & Zeitlinger, Amsterdam/Lisse.

PERSBERICHT:

VAN EMDE BOAS-VAN USSEL PRIJS VOOR DR JANY RADEMAKERS

Woensdag 29 september j.l. ontving dr. Jany Rademakers de **Van Emde Boas - Van Ussel prijs 1999**. Deze prijs wordt elke twee jaar uitgereikt door de Nederlandse Vereniging voor Seksuologie aan een persoon die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt op het terrein van de seksuologie.

Zij ontvangt de prijs voor haar werkzaamheden op het terrein van onderzoek en deskundigheidsoverdracht specifiek gericht op seksualiteit en seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren.

Dr. Jany Rademakers (1960) is werkzaam bij het NISSO (Nederlands Instituut voor Sociaal Sexuologisch Onderzoek) als hoofd van de onderzoeksafdeling "Seksualiteit en de levensloop". In deze functie coördineert en verricht zij onderzoek, met name op het terrein van de seksuele ontwikkeling en het seksuele gedrag van kinderen en jongeren. Daarnaast houdt zij zich bezig met seksualiteit van ouderen en anticonceptie en abortus.

Voorts heeft zij onderzoek gedaan bij verschillende etnische groepen naar anticonceptiegedrag, maagdelijkheidsproblematiek en abortushulpverlening. Het recente onderzoeksrapport "Abortus in multicultureel Nederland" (1998) is door minister Borst naar de Tweede Kamer gestuurd en heeft geleid tot een aantal overheidsmaatregelen ter verbetering van de voorlichting en hulpverlening aan deze doelgroepen.

Jany Rademakers verleent ook regelmatig haar medewerking aan projecten om gegevens uit seksuologisch onderzoek voor een breed publiek toegankelijk te maken. In 1996 verscheen bij Kosmos/Z&K haar populair wetenschappelijk boek "Seks in je leven". In 1999 werkte zij mee aan een 8-delige t.v.-serie voor RTL 5 "Seksualiteit, een leven lang". Op dit moment werkt zij mee aan de voorbereiding van een Teleac-NOT productie over seksualiteit.